

Istorgia dal militar en il territori dal Grischun odiern

■ La gronda part da la schuldada retica era repartida sut il domini roman en cohortas auxiliarias, integradas en las legiuns romanas dapi l'admissiun da la Rezia en il dretg da burgais roman tras l'imperatur Caracalla l'onn 212 s.C. En il temp curretic stuevan mo persunas libras prestar servetsch militar, ma ils signurs clamavan abusivamain era umens nunlibers sut las armas.

Durant il temp medieval tardiv – la periòda da fundaziun da las Lias grischunas – existiva strusch in'obligaziun da sa partecipar a campagnas militaras: percuinter stuevan ils umens prestar servetsch militar en cas ch'els vegnivan clamads en agid a l'intern da las Lias. Enturn il 1450 consistiva l'armament dal scut u da l'armadira, da la lantscha u da l'alumbard, dal balester u da la spada. Ils schuldads da Cuira avevan gia quella giada schluppets. Ils ritgs stuevan s'armar ad agens custs, ils auters a quint (per part mo subsidiar) da lur vischinadis. Contacts militars amicabels sur ils agens cunfins existivan gia baud: il 1463 ha l'avat da Mustér per exempel participà cun ina gruppa da balestrers ad ina festa da tir ad Altdorf ed il 1475 èn ils da Cuira stads envidads cun intgins tiradurs munids cun schluppets a Rottweil.

Il temp da la Republica

Durant las Guerras svabaisas (Battaglia da Frastanz e Guerra da la Chalavaina dal 1499) èn las Trais Lias sa preschentadas per l'emprima giada cun lur armada (ca. 10 000 schuldads). Il 1512 han ellas era conquistà ensemen las Terras subditas. Las structuras militaras e l'equipament eran dentant – malgrà las victorias – manglus ed ils mercenaris ils sulets guerriers da professiun. Grond'admiraziun giudevan da quel temp las archebusas dal cont Gian Giacomo Trivulzio.

A partir dal 16avel tschientaner eran ils Confederads e Grischuns fitg dumanads sco mercenaris. Las guerras da Müsch manadas il 1525 ed il 1531 cunter Gian Giacomo Medici (il Medeghin) èn stadas per lung temp las davosas acziuns militaras cuminaivlas. Il scumond da servetschs mercenaris, la puniziun dal mercenariat e da l'abus da material militar suenter il 1571 n'han betg chattà suatientscha. Il 1585 han las Lias ordinà da magasinar armas e muniziu per il cas serius. En il 17avel tschientaner èn ils bainstants s'armads cun mustgettas, schluppets che vegnivan chargiads da davant e ch'èn daventads l'arma generala da l'infanteria en il 18avel tschientaner.

Tranter il 16avel ed il 18avel tschientaner na disponiva la Republica da las Trais Lias, causa la suveranità dals cumins, betg d'ina atgna armada, ed ella organisava mo sporadicamain exercizis militars facultativs. Ils statuts dals cumins variavan fitg e prevesevan obligaziuns militaras per umens da 14–70 onns. Las ordonananzas vegnivan dentant observadas pauc ed ins sa fidava dals mercenaris instruids a l'ester. Societads da tir existivan mo a Cuira ed a Maiavilla. Il coc da la milissa furnivan las cumpagnias da mats; in'istrucciun militar per propri manca dentant als blers e savens agivan las cumpagnias a moda anarchica. La bandiera exprimiva la suveranità militar da lur furmaziun ed il spiert da cuminanza en acts guerrels e politics. Ils Scumbigls grischuns cun lur dretegras nauhas, la tentativa malreussida da reconquistar la Vuclina (1620–21), la Sullevaziun dal Partenz (1621) e l'occupaziun tras truppas estras han demonstrà en maniera eclatanta la mancanza d'unità politica ed il deficit en l'istrucciun militar. Las capitulaziuns militaras han alura stgaffi in tschert urden en la recrutaziun ed en l'engaschament dals mercenaris. Lur dumber è s'augmentà en il 18avel tschientaner fin a 13–14 % da la populaziun. Fin il 1797 n'è la situaziun dentant betg sa meglierada a l'intern da la Republica: per la mobilisaziun, l'equipament e l'istrucciun da la schuldada eran responsabels ils vischinadis ed ils cu-

Fin las Constituziuns federalas dal 1848/1874 sa chattavan ils affars da milissa en competenza dals chantuns.

MALETG DAL 1809

mins. Cun pitschnas excepziuns na vegniva fatg nagut. En muments da crisi furmavan las Lias in cussegl da guerra. Las acziuns concretas dependevan dentant da la bainvulentscha dals cumins. La mobilisaziun da 6000 schuldads cunter la Frantscha n'ha perquai vali nagut. L'unic mument positiv è stà il mars 1799, cura ch'il landsturm sursilvan ha rebattì ils Franzos entrads sut il cumond da Claude Jacques Lecourbe sur il Cuolm d'Ursera. Il general Joseph Laurent de Mont ha dentant curregi immediat il resultat en favur dals Franzos cun il contract da pasch a Tavanasa.

Il guerrierissem grischun d'avant il 1800 era collià cun il Stadi mo tras il fil da las autoritads governmentalas – la Republica da las Trais Lias na possedeva nagina constituziun militar da defensiun. El era subversiv e dirigì da la rashun a moda elementara e betg organizada. Cunquei che las cumpagnias da mats sa manifestavan sco gruppiaziuns guerilas, aveva il guerrierissem selvadi repercussions en la politica ed ha impedì ina furmaziun pli profunda da la Republica.

L'organisaziun militar da la helvetica n'è betg vegnida realisada. Durant la mediaziun aveva il chantun Grischun atgnas truppas da 200 umens e stueva (de facto) tegnaire 1200 schuldads a la disposiziun da Napoleun. A Cuira exercitavan dapi il 1808 ils cadets da la Scola chantunala a sajetter ed a sa mover en furmaziuns militaras.

L'emprima veritabla constituziun militar dal Chantun, relaschada il 1809, è vegnida suspendida suenter la mort da l'autur Johann Florian Pellizzari il 1810. Ils affars da milissa èn restads era suenter il reglament federal dal 1817 en competenza dals chantuns e tut las admoniziuns da la Confederaziun èn restadas senza effect. Per sortir di la miseria han ins promovì il tir voluntari: il 1826 è vegnida fundada l'Unìun da tiradurs dal Grischun che cumpigliava nov circuls, 42 districts e 221 plazzas da tir. Il 1829 han 1073 tiradurs exercità durant sis u plirs dis; l'influenza da quels exercizis sin l'istrucciun militar regulara era dentant minima. Era la fundaziun da la Societad grischuna d'uffiziers (1834) n'ha purtà nagin progress. A la recrutaziun dal 1838 èn sa preschentads uffants ed umens vegls – per part perfin senza armas – en substituziun dals umens obligads al servetsch militar. La Confederaziun ha ordinà immediat ina reorganisaziun, cuntegnida en il reglament dal 1839. Il 1840 è vegnì instituí il colonel Pieder Vielì sco instructor chantunal superiuor ed ins ha introduci ina scola da recruts annuala da 40 dis sin il Rossboden a Cuira sco era in curs da repetiziun da 28 dis per il cader. Cuira metteva a disposiziun il Rossboden sco champ d'exercitar e l'Au sco plazza da tir. Il 1844 han ins

construì la caserna e scumandà la substituziun. Tut ils auts uffiziers eran sa scolads a l'ester e stevan ussa a disposiziun a l'armada indigena, suenter ch'ils servetschs mercenaris eran vegnids scumandads tras la nova Constituziun federala dal 1848. L'organisaziun militar dal 1839 preveseva l'obligaziun generala al servetsch militar per las annadas 18–60 (quellas da 18–45 en la milissa). L'armada grischuna cumpigliava duas cumpagnias da tiradurs specialisads a mintgamaì 100 umens, 24 cumpagnias d'infanteria a 100 umens e 30–60 schuldads dal train, reunids en quatter battagliuns a sis cumpagnias; ils schuldads avevan in'uniforma (ad agens custs), in'arma, in caput ed in tschaco ch'els obtenevan en l'arsenal a Cuira il mument da la clamada sut las armas; els eran obligads (obligaziun pauc observada) d'exercitar las dumengias ed ils firads. La Festa federala da tir dal 1842 a Cuira è s'effectuada a moda positiva sin il tir ed il clima federal-patriotic, ma betg sin l'istrucciun militar. A la Guerra da la Lia separatista (1847) han participà tut en tut 3849 Grischuns: dus battagliuns en il Tessin superiuor (cunter ils Uranais ed ils Vallesans), dus a Steinhausen/Meierskappel e Gislikon. Il general da las truppas da la Lia separatista era Johann Ulrich von Salis-Soglio, il burgamester Raget Abys era activ sco cumissari da guerra superiuor en las truppas da la Dieta confederala, il colonel Peter Ludwig Donatz cumandava la 3. divisiun ed il colonel Balthasar Bundi ina brigada. Las truppas èn vegnidas demobilisadas ils 18 da schaner 1848.

Sut la direcciun da la Confederaziun

La Constituziun federala dal 1848 ha statui l'obligaziun generala al servetsch militar (art. 18). Da quella obligaziun è sortida l'armada svizra. L'istrucciun e l'equipament da l'infanteria en vegnids delegads als chantuns, la Confederaziun è sa reservada la scolaziun dal cader – in cumpromiss federalistic. L'organisaziun militar dal Grischun è vegnida iniziada il 1851, ella è dentant entrata en vigor il 1860. Il schuldà aveva da pajar sez la plipart da l'equipament. Dals 85 raps sold aveva el da sbursar 65 raps per l'alimentaziun ed il quartier. Il 1856 è vegnida introducida in'obligaziun parziala, il 1874 l'obligaziun generala da tir e tut ils schuldads han obtegnì in'arma persunala (fin a quel mument magasinada). Il 1859 han truppas grischunas prestà servetsch militar al cunfin en il Tessin, il 1866 en Val Müstair ed ils onns 1870–71 al cunfin cun la Frantscha. La Constituziun federala dal 1874 ha cedi la legislaziun militar a la Confederaziun, l'autorità militar suprema dals chantuns è restada la Regenza. L'armada ha alura obtegnì sia structura da basa: las divisiuns, las brigadas ed ils regiments, per finir (1891) ils corps d'armada. L'organisaziun da las

truppas dal 1911 – in'ovra dal schef dal stab general da quel temp, Theophil Sprecher von Bernegg – ha schendrà per l'emprima giada truppas da muntogna specialisadas. Da quella fan part dapi alura la plipart da las furmaziuns grischunas. Ils 18 da settember 1913 ha la brigada d'infanteria da muntogna 18 stuì sa cumprovar en in'emprima battaglia. Las manevras dal 1913 al Flüela, cumandadas dal brigadier Otto Bridler, han provocà in grond stgandel («Revolta al Flüela») e blera canera en la pressa ed en il Cussegl naziunal ch'ha laschà enavos in gust amar. En l'Emprima Guerra mundiala han ils Grischuns fatg guardia als pass al sid ed a l'ost dal pajais. Ina part è vegnida engaschada durant la chauma generala dal november 1918. L'organisaziun da las truppas dal 1925 cunteneva disposiziuns spiramain organisatoricas.

En ils onns 1930 è vegnida rinforzada l'artiglieria (chanuns da 10,5 cm) e l'armament da l'infanteria è vegnì meglierà: carabina 1933, lantschaminas dad 8,1 cm, chanun da defensiun cunter aviuns. Cun l'organisaziun da las truppas dal 1938 è la brigada d'infanteria da muntogna 18 vegnida remplazzada tras la brigada da muntogna 12. Ils novs battagliuns d'infanteria da muntogna 91–93 (elita) eran incorporads durant la guerra en ils regiments d'infanteria da muntogna 60, 61 e 62 e furmavan suenter l'organisaziun da las truppas dal 1951 il fundament da la brigada da cunfin 12. Durant la Segunda Guerra mundiala han ellas surveglià il territori grischun, intginas parts èn vegnidas engaschadas en Svizra franzosa. Las repartiziuns da l'armada dal 1957–60, exequidas sin basa da l'organisaziun da las truppas dal 1951, han effectuà pauc danor novas signaturas. L'onn 1961 è vegnì restructurà il corp alpin: il corp alpin 3 è daventà il corp alpin da muntogna 3, las brigadas da muntogna 10 e 12 èn daventadas la divisiun da muntogna 12, la brigada da muntogna 11 è vegnida dissolvida. Tras l'incorporaziun da furmaziuns dals chantuns da Son Gagl, Glaruna, Turitg, Turgovia ed Argovia en la divisiun da muntogna 12 è la cumpart dals Grischuns sa diminuida a la mesadad. Tras la gronda Refurma d'armada 95 è la plipart da l'armada vegnida restructurada, ed il servetsch è vegnì reglà da nov. La brigada da cunfin 12 è vegnida dissolvida. La divisiun da muntogna 12 è vegnida restructurada e dissolvida il 2003 tenor il plan da l'Armada XXI (votaziun federala dals 18 da matg 2003); da quella divisiun e da las anteriuras brigadas (parzialmain) grischunas, quella territoriala 12 e quella da fortezza 13, è vegnida furmada la nova brigada d'infanteria da muntogna 12.

Adolf Collenberg

Plazza d'armas Cuira

Cumpiglia il Rossboden, stabiliments en

la citad da Cuira (ca. 170 ha) e la piazza da tir per chars armads a Zapport/Valragn (ca. 10 km²), cumprada il 1965 ed en diever dapi il 1975. Il reglament militar dal 1817 aveva suttemess il militar als chantuns, resalvò l'inspecciun federala. Il 1818–20 ha la citad da Cuira construì ina caserna sin l'areal dal Rossboden ed endrizzà quel sco plazza per exercizis militars e da tir. Il 1839/40 ha il chantun Grischun cumprà l'entir areal ed erigi sin quel la caserna veglia; quella dal 1820 è vegnida transformada en in arsenal (ars giu il 1859). Il 1840 ha gi lieu sin il Rossboden l'emprima scola da recruts (40 dis) e dapi il 1887 è il Rossboden ina plazza federala d'armas. Il 1863 è vegnì construì il nov arsenal al lieu da l'odiern edificì dal Cussegl grond e dal Teater da citad, il 1878 il magasin da muniziu sin la Halbmyl. La caserna nova, concepida da l'architect Johannes Ludwig per in battagliun da recruts cun in chantunament provisoric ed ina stalla per 50 cavals, datescha dal 1882. Il 1915 ha la Confederaziun laschà eriger sin il Rossboden l'arsenal nr 4, il 1918 ils arsenals nr 5 e 6 ed il 1965 l'arsenal nr 7 a la Ober Au. Il 1921 aveva ella acquistà ils arsenals da Cuira ed il 1947 cumprà l'entira plazza d'armas. L'avust 1943 ha il militar incendià per accident 700 ha guaud al Calanda. Ils arsenals actuals nr 1 e 2 e l'edifici d'administraziun sper la caserna dateschan dal 1949–51, il deposit d'autos militars dal 1951 (sanà il 1981–82). Ina sanaziun parziala da la caserna ha gi lieu il 1948, ina renovaziun totala ed amplificaziun da la caserna e da l'areal il 1973–75.

La plazza d'armas ha ina grond'importanza economica per Cuira. Enturn il 1980 è ella vegnida utilisada da quatter scolas da recruts ed ha mess a disposiziun si'infrastructura per numerus curs cun in total ca. 160 000 pernottaziuns (l'onn 2000 ca. 79 000). Reducziun considerabla en consequenza da la refurma d'armada XXI (2004). Actualmain (2010) sa chattan tut las plazzas d'armas naziunals en ina fasa da restructuraziun (era quella da defensiun cunter aviuns a Breil, dapi il 1945, ed a S-chanf, dapi il 1949).

Adolf Collenberg

Societad grischuna d'uffiziers

Fundada ils 19 da matg 1834 a Cuira sut la direcciun dal posteriur general Peter Ludwig Donatz sut il num Militärverein von Graubünden ch'è daventà commember da l'Eidgenössischer Militärverein il 1846. Ils emprims statuts da quell'uniun, ch'aveva in mira era da meglierar l'organisaziun militar en il Grischun, dateschan dals 14 da december 1834. L'emprim president statutar è stà il litinent colonel Peter Conradin von Tscharnier. Ils 20 da matg 1860 è vegnida fundada la Societad grischuna d'uffiziers. L'emprim president è stà il colonel Jakob von Salis. La societad è sa schliada il 1875 ed è vegnida fundada da nov ils 24 da november 1879. Els emprims statuts da la nova Societad grischuna d'uffiziers dateschan dal 1927. Ils 3 da fanadur 1932 è ella sa reconstituìda ed ha introduci il sistem dal spustament regiunal da la sedia principala, abolì tras ils statuts dal 1956, ma restà de facto en vigor fin il 1968. Dumber da commembers: 1932–81 200–500; 1984 ca. 800; 1996 ca. 800. Secziuns localas: Engiadina (fundada il 1895), Cuira (temporarmain Cuira/Val dal Rain Grischuna), Tavau-Partenz (fundada il 1933).

Adolf Collenberg

Lexicon Istoric Retic

Il LIR cumpiglia bundant 3100 artigels (geografics, tematics, artitgels da famiglias e biografias) davart l'istorgia grischuna/retica e la Rumantschia. Editura: Fundaziun Lexicon Istoric Svizzer; versiun online: www.e-lir.ch; versiun stampada: www.casanova.ch u en mintga libreria.